

TOKAT AHI PAŞA KÜLLİYESİ VAKFI (H.765-1364)

Tokat Ahi Paşa Complex Foundation (H.765-1364)

Bilgehan ŞAHİN

Dr., Karadeniz Mah. Divitçioğlu Sok. No:3 İlkadım Samsun

bilgehansahin123@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3075-8974

Çalışmanın Türü: Araştırma

ÖZ

Bu makalenin amacı Tokat Ahi Paşa zaviyesinin vakfı ve arşiv kaynakları eşliğinde incelenmesidir. Bunun için şeriye sicilleri ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivlerine bakılmış ve buradaki bilgiler değerlendirilmiştir. Ayrıca Tokat şehri ve özellikle Ahi Paşa zaviyesi ile ilgili eserler de ele alınarak buradan bir sonuca gidilmiştir. Mehmed Muhiddin Hicri 12 Ramazan 765/Miladi 6 Haziran 1364 tarihinde Tokat Merkez Hoca Cemaleddin Mahallesi'nde zaviye, mescit, iki hamam ve kendisi, ailesi ile mütevelliyeye mahsus haneden oluşan bir külliye vücuda getirmiştir. Külliye ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde bazı belgeler tespit edilmiştir. Ahi Paşa külliyesi ile ilgili tek müstakil çalışma Mehmet Aykaç tarafından "Tokat Ahi Paşa Külliyesi ve XIX. Yüzyılda Ekonomik Yapısı" adı altında yazılan makaledir. Fakat burada Ahi Paşa Külliyesiyle alakalı olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivindeki kayıtlara bakılmamış ve buradaki vesikalar değerlendirilmemiştir. Külliye hakkında yapılan araştırmada zaman içerisinde birçok gelirine el konulduğu ve külliye olmaktan çıkıp sadece mescit ve hamamdan ibaret kaldığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahi Paşa, Zaviye, Tokat, Vakfiye, Mescit, Hamam, Osmanlı arşivleri ve şeriye sicilleri.

ABSTRACT

The purpose of this article is to examine the Tokat Ahi Pasha zawiya with the foundation and archive sources. For this reason, the sharia registers and the Ottoman Archives of the Presidency were examined and the information here was evaluated. In addition, studies on the city of Tokat and especially the Ahi Pasha zawiya were discussed and a conclusion was reached. Mehmed Muhiddin, brought into being a complex consisting of a zawiya, a small mosque, two baths and a house for himself, his family and the trustee in Tokat Merkez Hoca Cemaleddin quarter in Hijri/12/Ramadan 765-Gregorian 6/June/1364. Some documents related to the complex have been identified in the archives of the Presidency Ottoman and General Directorate of Foundations. The only specific study about the Ahi Pasha complex is the article titled "Tokat Ahi Pasha Complex and Its Economic Structure in the XIX Century" written by Mehmet Aykaç. However, the records in the Ottoman Archive of the Presidency of the Republic regarding the Ahi Pasha Complex have not been examined and the documents here have not been evaluated. In the research conducted on the complex, it was understood that many of its revenues were confiscated over time and it ceased to be a complex and remained only a masjid and a bathhouse.

Keywords: *Ahi Pasha, Zawiya, Tokat, Foundation, Mesjid, Bathroom, Ottoman Archives and Sharia Registers.*

Giriş

Külliye, çeşitli işlevlerdeki farklı binaların toplu bir şekilde bir arada bulunmasına denilmektedir. Külliyeler ekseriyetle cami etrafında kümelenirken, bazen medrese, ticaretgâh ya da bir türbe etrafında da olabilmektedir. Külliyelere eskiden imaret, heyet ve manzume gibi adlar da verilirken günümüzde Avrupa dillerinden geçmiş kompleks ve site gibi tabirler de kullanılmaktadır. (Çobanoğlu, 2002, s. 542.)

Tokat'ın Türk-İslam hâkimiyetine girmesine paralel olarak tıpkı diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi, bu bölgede de külliyeler inşa edilmeye başlanmıştır. Tokat ve civarı Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra cami, çeşme, han ve imaret gibi hayır eserlerinin sayısında daha fazla bir artış gözlenmiştir. Bunda Tokat'ın işlek yolların üzerinde bulunan bir geçit ve uğrak yeri olması ve bunun sonucunda ticaret ve nüfusun artması etkili olmuştur. XV. yüzyılın ortalarında Tokat şehrinde bulunan 48 İslam mahallesinin yarısından çoğunun ismi cami ve mescit isimleri ile zikredilmekteydi. Bu da şehirdeki imar faaliyetleri hakkında bize fikir vermektedir. Yine aynı asırda Tokat sancağında Cuma ve bayram namazlarının eda edildiği sekiz cami, vakit namazlarının kılındığı elli mescit, talebe-i ulumun (öğrencilerin) ders gördüğü on beş medrese ile birçok imaret, zaviye, hangâh ve muallimhane (öğretmenevi) bulunmaktaydı. (Şimşirgil, 2003, s. 87-88). XVIII. yüzyılın sonunda ise Tokat'ta 22 tane vakıf tespit edilmiş olup isimleri şöyledir:

Çelebizade Mehmet Çavuş vakfı, Hatuniye Cami şem-i asel (bal mumu) vakfı, Ahi Paşa vakfı, Haydarhane vakfı, Sultan vakfı, Pervane Bey camii vakfı, Hoca Münir zaviyesi vakfı, Şeyh Kalender vakfı, Acebşir vakfı, Bozok vakfı, Sultan Murat Camii vakfı, İvaz Paşa vakfı, Fazlı Ağa Mevlevihanesi vakfı, Nâzır Seyyid Ali vakfı, Hoca Ali vakfı, Hamza Bey vakfı, Zahide Hatun vakfı, Karye-i Kadı vakfı, Camuş vakfı, Yağlıbasan Medresesi vakfı, Vezir Ahmet Paşa vakfı ve La Moriya vakfı. (Yıldırım, 2007). Ahi Paşa külliyesinin mevcudiyeti Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivleri ve vakıf muhasebe kayıtlarından öğrenilmektedir. Külliye hakkında en detaylı bilgi 1574 senesine ait Rum (Sivas) eyaleti evkaf defterinde bulunmaktadır. Külliye'nin günümüzde sadece mescit kısmı hizmet vermekte, hamamı ise metruk ve işlemez bir haldedir. Zaviye ve evden ise eser kalmamıştır. Külliye'nin zaviye kısmına ait kayda ise en son XIX. yüzyıl

ortalarında tesadüf edilmektedir. (BCA, Cevdet Evkaf 231:11522).

Tablo 1- XVIII. Yüzyılın Sonunda Tokat Şehrinde Bulunan Vakıflar

Acebşir vakfi
Ahi Paşa vakfi
Bozok vakfi
Hatuniye Camii şem-i asel (bal mumu) vakfi
Haydarhane vakfi
Hoca Münir zaviyesi vakfi
Camuş vakfi
Çelebizade Mehmed Çavuş vakfi
Fazlı Ağa Mevlevihanesi vakfi
Hamza Bey vakfi
Hoca Ali vakfi
İvaz Paşa vakfi
Karye-i Kadı vakfi
La Moriya vakfi
Nâzır Seyyid Ali vakfi
Pervane Bey Camii vakfi
Sultan Murad Camii vakfi
Sultan vakfi
Şeyh Kalender vakfi
Vezir Ahmet Paşa vakfi
Yağlıbasan Medresesi vakfi
Zahide Hatun vakfi

(Yıldırım, 2007)

Eretna (1335-1381), Kadı Burhaneddin (1381-1398) ve Osmanlı (1299-1922) devirlerinde önemli bir yapı olduğu anlaşılan Ahi Paşa külliyesini Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğünden elde edilen vesikalar çerçevesinde yeniden ele almak Tokat'ın kent tarihi açısından yararlı olacaktır. Bu makalede önce vakfiyesinden yola çıkılarak Mehmed Muhiddin'in şahsiyeti, külliyyeye ve bilhassa zaviyesine gelir olarak bağladığı varidatı, vazifeli olarak kimleri tayin ettiği üzerinde durulacaktır. Bununla beraber vakfa yapılan müdahaleler ve vakfın gelir gider kalemleri de ele alınacaktır.

1-Ahi Paşa Mehmed Muhiddin'in Hüviyeti ve Ahi Paşa Külliyesinin Tarihçesi

Vakfiyede Ahi Paşa Mehmed Muhiddin'in Allah rızası için insanlara ve yaratılmışlara hayır yapmak uğrunda gayret ettiği, bunu halis niyet ile yaptığı, ömrünü çalışma ile geçiren ve kulların hallerini bilen bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bundan başka kendisinin veli tabir edilen Allah dostları

zümresinden olduğu, hatta burada kutbiyet makamını kazandığı, bu hususta birçok kişinin kendisine tabi bulunduğu, nesli itibarıyla da temiz olup, yapmış olduğu iyiliklerle dinin ve milletin güneşi mevkiini kazandığı bildirilmektedir. (Ahi Paşa namı ile maruf Mehmed Muhiddin” vakfı, Yazmalar, 93/79). Kendisine verilen ahi sıfatından da anlaşılacağı üzere o sıralar Anadolu’da oldukça güçlü bir teşkilat olan ve Ahi Evran tarafından ilk olarak Kırşehir ve civarında kurulan ahilik teşkilatına bağlı bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Arapça kardeşim anlamına gelen “ahî” kelimesi ve “uhuvvet” olarak da tabir edilen kardeşlik teşkilatı, bağlı bulunduğu kişileri bir nevi kardeş kabul etmiş ve bu sayede gerek kendi zümresi gerekse de diğer insanlar için bir yardımlaşma geleneği meydana getirmişti. Bunların bir araya geldikleri yerler tekke ve zaviyelerdi. Ahi baba denilen bir de liderleri olurdu. (Akgündüz, 2000, s. 35). Bu teşkilat o kadar kuvvetli ve tesirli idi ki ilk Osmanlı tarihçilerinden Âşık Paşazade bu zümreyi devleti kuran dört ana unsurdan bir olarak kabul etmişti. (Âşık Paşazâde Derviş Ahmed Aşiki, 2008, s. 282). Külliye banisi Mehmed Muhiddin’in Osmanlı Devleti’nde çok kullanılan ve askeri bir tabiri ifade eden paşa olarak da zikredilmesi, askeri bir mesleği bulunduğu ihtimalini akla getirmektedir. Bununla beraber paşa unvanının ilk zamanlar sivil halkın önde gelenlerine de verildiği düşünülür (Pakalın, 2004, s. 755) ve vakfiyede komutanlıkla ilgili bir kaydın olmaması da göz önüne getirilirse bu durum Mehmed Muhiddin’in sivil halkın reisi olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

2-Ahi Paşa Külliye Vakfiyesi

Ahi Paşa külliyesinin vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde kayıtlıdır. Bu vesika Arapça olarak H. 12 Ramazan 765 (6 Haziran 1364) tarihinde kaleme alınmıştır. Vakfiyeye göre Ahi Paşa Mehmed Muhiddin Tokat Hoca Cemalüddin Mahallesinde bir camii, bir zaviye, bir türbe, bir hamam ve bir de menzil (ev) inşa etmiştir. Vâkıf, bu vakfına gelir getirmesi için Tokat şehri ve ilçelerinde birçok arsa, bahçe ve malikâne vakfetmiştir. Ayrıca bazı köylerin hasılatı ile hamam ve birtakım dükkânların gelirleri de vakfiyede yer almaktadır. (Ahi Paşa Mehmed Muhiddin Vakfiyesi, Yazmalar, 1766/79).

Bu köylerin, bahçelerin ve dükkânların, hiçbir şekilde satılamayacağı, bağış yapılamayacağı, rehin veya temlik suretiyle el konulamayacağı ve miras bırakılamayacağı belirtilmiştir. Ancak bütün bu gelirler vakfın tamirine ayrıldıktan sonra, fazla gelen meblağın iki kısma taksim edilmesi ve bunun ilkinin vakfın şeyhi ve mütevellisine ayrılması, diğerinin ise cami ve zaviyenin ihtiyaçlarına sarf edilmesi kararlaştırılmıştır. (Ahi Paşa namı ile maruf Mehmed Muhiddin” vakfı, Yazmalar, 93/79).

Ahi Paşa vakfiyesine ait 1364 tarihli vakıfname ile bundan 210 yıl sonraki vakıf defterini mukayese ettiğimizde adı geçen köylerin büyük bir kısmının korunduğunu sadece Kuşçu ile Kunduzlu köylerinin yer değiştirmiş olduğunu anlıyoruz. Yine ilk vakfiyede zaviyenin mescit ve hamamla birlikte kaydedilen görevlileri ile 1574 tarihli kayıttakiler arasında bariz farklar görülmemektedir. İlk vakfiyede görevliler; müteveli, şeyh, 2 imam, 2 müezzin, nâzır, câbi, nakîb, ferrâş, tabbâh, işkembe hamalı, 4 nefer türbehân, suyolu tamircisi, marangoz ve yapı ustası olarak belirtilmiştir. 1574 tarihli vakıf sicilinde ise, suyolu tamircisi, marangoz ve yapı ustası bulunmamakla birlikte, imam ve müezzinin sayısı bire düşürülmüştür. Zaman içerisinde vakıf çalışanlarında bir azalma olduğu göze çarpmaktadır. (Aykaç, 2021, s. 329-330). Bu durum muhtemelen bu alanda mevcut olmayan vazifelerin kaldırılmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2-XIV. ve XVI. Yüzyıllarda Ahi Paşa Vakıf Görevlileri

1364 Yılı Ahi Paşa Vakıf Görevlileri		1574 Yılı Ahi Paşa Vakıf Görevlileri	
Müteveli	1 kişi	Müteveli	1 kişi
Şeyh	1 kişi	Şeyh	1 kişi
İmam	2 kişi	İmam	1 kişi
Müezzin	2 kişi	Müezzin	1 kişi
Nâzır	1 kişi	Nâzır	1 kişi
Câbi	1 kişi	Câbi	1 kişi
Nakib	1 kişi	Nakib	1 kişi
Ferraş	1 kişi	Ferraş	1 kişi
Tabbah	1 kişi	Tabbah	1 kişi
İşkembe hamalı	1 kişi	İşkembe hamalı	1 kişi
Türbehan	4 kişi	Türbehan	4 kişi
Suyolu tamircisi	1 kişi	Suyolu tamircisi	Yok
Marangoz	1 kişi	Marangoz	Yok
Yapı ustası	1 kişi	Yapı ustası	Yok

(Aykaç, 2021, s. 329-330)

Ahi Paşa külliyesinde bulunan binalar ve bunların işlevleri hakkında

vakıfnamede birtakım bilgiler mevcuttur. Bunlardan ilki camii ile ilgilidir. Burada Mehmed Muhiddin'in külliyesinin mescidini Kur'an-ı Kerim'in Tevbe suresi 18. ayetinden ilham alarak inşa ettirdiği belirtilmektedir. Ayrıca Hazreti Peygamber'in "Kim Allah'ın rızasını isteyerek bir mescit yaparsa Allah da kendisi için cennette bir benzerini yapar." gibi hadislerini örnek alarak bu işe giriştiği zikredilmektedir. (Buhârî, 2003, s. 172). "Mescid-i cami" olarak vasıflandırılan binanın Tokat'ta Hoca Cemaleddin mahallesinde olduğu ve bu yeri Mehmed Muhiddin'in bizzat kendi parasıyla alıp İslam dini uğrunda sarf ettiği belirtilmektedir. Mescid-i cami ibaresinden burada vakit namazları ile birlikte Cuma ve bayram namazlarının da kılındığı anlaşılmaktadır. (Ahi Paşa namı ile maruf Mehmed Muhiddin" vakfı, Yazmalar, 93/79). Zira Osmanlı'da sadece vakit namazlarının eda edildiği yerlere "mahalle mescidi" denirken Cuma ve bayram namazları kılınan yerlere mescid-i cami ya da kısaca camii denilmekteydi. (Şemseddin Sami, 2015, s. 1341). Buna ek olarak caminin yanına iki büyük şamdan (mumluk) konulduğu ve bunların Ramazan ayı ve diğer mübarek gecelerde kullanılmak üzere vakfedildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca camiye çok güzel halıların bağışlandığı ve bu sayede Allah'ın rızası umulduğu belirtilmektedir. Yine bu kandiller hakkında geçen "Kevkeb-i dürri" yani inci gibi parlayan yıldız ifadesiyle Nur suresinin 35. ayetine ima yapılmıştır. Bununla mescidin manen de Allah'ın nuruyla aydınlandığı sonucuna varılmıştır. (Ahi Paşa namı ile maruf Mehmed Muhiddin" vakfı, Yazmalar, 93/79).

Ahi Paşa külliyesinin vakıf defterinde kendisinden bahsedilen diğer bir yapı ise zaviyedir. Bunun külliyesinin camiine bitişik olarak sağ tarafında ve kuzey kapısı yönünde bir bina olduğu anlaşılmaktadır. Ahi Paşa vakfiyesinde mütevellî ve şeyh efendi ile çocuklarına mahsus olmak üzere bir menzil zikredilmektedir. Vakfiyeden menzilin birer oda ve sofa ile fırın ve ekmekhaneyi içine aldığı ve bir de bahçesi bulunduğu öğrenilmektedir. Kayıtlardan Ahi Paşa külliyesinde bir de hamam bulunmaktadır. Ancak vakfiyede bu hamam hakkında fazla bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Hamamla ilgili bilgiler hamamın işlerini görmekle görevli kişilerin anlatıldığı kısımda yer almaktadır. Buna göre hamamın tamir ve bakım işleri için bir marangoz ve bir de yapım ustası tayin edilmiştir. Yine hamama gelen suyollarının bakımı için de bir kişi vazifelendirilmiştir. (Ahi Paşa namı ile maruf Mehmed Muhiddin" vakfı, Yazmalar, 93/79).

Caminin görevlileri arasında vakfiyede ikişer imam ve müezzinden bahsedilmektedir. Bunların vazifesi halka cemaatle namaz kıldırmak ve onları dini yönden bilgilendirmektir. Ahi Paşa külliyesinde çalışanlar arasında bakan gözetleyen anlamında "nâzır" vazifesi verilen bir kişiden bahsedilmektedir. Nâzır vakfiyedeki çalışanların görevlerini yerine getirip getirmediğini

kontrol etmekle yükümlüdür. Ferraş ise Mescidin temizliği ile ilgilendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca mescidin koruyup gözetilmesinden de sorumludur. Tabbah ise günümüzün aşçısına denk gelen bir görevi ifa etmektedir. Bu görevliden başka “câbi” ve “nakîb” vazifelerini yapacak bir kişi görevlendirilmiştir. Câbi vakfın gelirlerini tahsil eden kişiye denilen bir tabir olup bir nevi tahsildarlık görevini yapmaktadır. Nakip ise tekkede yapılan sema gibi dini ayinlerde şeyhe yardım ya da vekâlet etmekle vazifelidir. (Şemseddin Sami, 2015, s. 463 ve 1469). Ayrıca vakfiyede “hammal kırş” adı verilen bir görevli daha mevcuttur. Bu kişinin de işkembe hamalı olduğu ve burada kesilen kurban etlerinin taşınmasından sorumlu bulunduğu anlaşılmaktadır. (Ahi Paşa namı ile maruf Mehmed Muhiddin” vakfi, Yazmalar, 93/79). Ahi Paşa vakfiyesinde adı geçen son meslek dalı ise türbehânlıktır. Adetleri dört olarak belirtilen bu kişilerin nöbetleşe olarak her sabah Kur’an-ı Kerim’den bir kısım okuyarak bunu başta Hazreti Peygamber, Ashabi kiram ve İslam padişahları olmak üzere tüm Müslümanların ruhlarına hediye ettikleri anlaşılmaktadır. Hayatta olan Müslümanların önde gelenleri için de dua ettikleri ve özellikle İslam askerlerinin muzaffer olmasını niyaz ettikleri öğrenilmektedir. (Ahi Paşa namı ile maruf Mehmed Muhiddin” vakfi, Yazmalar, 93/79).

Vakfiyede vakfın şartlarından olarak vakfın tevliyet (yönetim) ve meşihat (şeyhlik) hakkının hayatta olduğu müddetçe vakfeden şahsa ait olduğu bildirilmiştir. Bu kişinin vefat etmesi durumunda ise erkek çocuklarına eğer erkek çocukları yoksa kız çocuklarına intikal edeceği belirtilmiştir. Şayet vâkîfın çocukları yoksa o zaman en yakın akrabasına eğer akrabası da yoksa Tokat şehrinin fakirlerine verilmesi kararlaştırılmıştır. (Ahi Paşa namı ile maruf Mehmed Muhiddin” vakfi, Yazmalar, 93/79).

3-Ahi Paşa Külliyesine Yapılan Tayinler

Konuyla ilgili vesikalar incelendiğinde yapılan tayinlerin ya vefat dolayısıyla oluşan boşluğu doldurmak ya da artık bu vazifeyi yerine getiremeyeceğini düşünen kimselerin makamından vaz geçmesi üzerine yaşandığı görülmektedir. Ayrıca bazı belgelerde görevini ihmal eden kişilerden de söz edilmiş ve bunların azledilerek yerlerine başka kişilerin getirilmesi talep edilmiştir. Genellikle yapılan tayinlerin “erbabı istihkaktan” yani göreve uygun olması gözetilmiş ve vakfın şartların uymasına da riayet edilmiştir. Şartlara uygunluktan kastın külliyeyi vakfeden zatın soyundan olması ve vazifesinde ehil bulunmasıdır.

Bunların ilki Ramazan 1088 (Kasım 1677) tarihli olan belgede Tokat’ta defnedildiği belirtilen Ahi Paşa zaviyesinde görev yapan mütevellinin vefat ettiği bildirilmektedir. Bu kişinin vakıf gelirlerinin dörtte

birine sahip olduğu ve onun yerine vakfeden kişinin evladından Mehmed isimli bir şahsın uygun bulunduğu belirtilmektedir. Yazıdan takriben bir ay sonra bildirilen görüşte “Mucebince tevcih olundu.” denilmektedir. Bu, dilekçenin kabul gördüğünü anlamına gelmektedir (BCA, İbnülemin Evkaf 12: 1421).

İncelediğimiz konuyla alakalı bir diğer belge ise 1 Recep 1113 (2 Aralık 1701) tarihli. Vakfın mütevellisi Ali adlı bir kişi tarafından kaleme alınıp II. Mustafa devrine (1695-1703) ait olan yazıda Ahi Paşa vakfının kâtip ve nâzırı olan Veli isimli bir şahıstan söz edilmektedir. Bu kişinin yılda beş müd gelirle iş gördüğü bildirilmekte ve Tokat'ta olmayıp başka bir şehirde bulunduğundan vazifesini terk ettiği söylenmektedir. Bunun yerine buraya layık görülen Mehmed Emin adlı bir şahsın tayin edilmesi istenilmektedir. Yazıdan 17 gün sonra bu isteğin olumlu bulunduğu anlaşılmaktadır. İşini ihmal ettiği görülen Veli'nin rahatsızlık uyandırması üzerine vakfın işlerinin aksamasından korkulduğu görülmektedir (BCA, İbnülemin Evkaf 31: 3634). Nitekim nâzır ve kâtiplik işleri önemli vazifeler arasında sayılmakta ve diğer memurları da gözetleme yetkisini taşımaktaydı.

Ahi Paşa vakfıyla alakalı olan bir diğer vesika ise 9 Şevval 1132 (15 Temmuz 1720) tarihli. III. Ahmed devrine (1703-1730) ait olan yazıda Monla Mehmed'in Ahi Paşa vakfında günlük bir akçe ve yıllık iki müd buğday ile müezzinlik görevini ifa ettiği belirtilmektedir. Ancak adı geçen şahsın ilim tahsil etmekten dolayı bu işi yapamadığından görevden vazgeçtiği ve yerine Hafız Mehmed'in atanmasını istediği anlaşılmaktadır. Vesikanın üstünde yer alan “Vechi meşruh üzere mezkûrun üzerinde mestûrdur.” ifadesinden ise bu isteğin olumlu karşılandığı sonucu çıkmaktadır. (BCA, İbnülemin Evkaf 56: 6187).

Ahi Paşa vakfına atanan görevlilerle ilgili bir başka belge ise 2 Rebiulevvel 1135 (11 Aralık 1722) tarihli. Belgede Ahi Paşa vakfının mütevellisi olan Ahmed tarafından müremmimlik (tamircilik) görevinin Ahmed Halife adlı bir kişiye tevcih edilmesinden bahsedilmektedir. Ahmed Halife'nin bu işe ehil olduğu ve kaydının yapılması için Anadolu muhasebecisinin de haberdar edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kararın adı zikredilmeyen bir kişinin ölümü üzerine alındığı ve kendisine günlük üç akçe yıllık üç müd buğday tahsis edildiği öğrenilmektedir (BCA, İbnülemin Evkaf 44: 4947).

Bu konudaki bir başka vesika ise 1 Recep 1170 (22 Mart 1757) tarihli olup vakfın mütevellisi el Hac (hacı) Abdülaziz tarafından kaleme alınmıştır. III. Osman devrine (1754-1757) tarihlenen kayıta Ahi Paşa zaviyesi vakfının mütevellisi olan Ahmed oğlu Osman'ın vefatına binaen yeni bir atama

yapılması gündeme gelmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda bu zatın iki erkek evladı olduğu ortaya çıkmış ve Mustafa ile Süleyman adlı kişilere bu vazife verilmiştir. Ancak belgede Abdurrahman oğlu Osman ve Bilal adlarında iki şahıs daha zikredilmektedir. Bunların irsiyet yönünden aynı derecede oldukları hükmüne varılarak aynı makama tayin edilmeleri kararı alınmıştır. Zira belgenin üstünde yer alan “Mucebince amel oluna ifadesi” bu hükmümüzü doğrulamaktadır. (BCA, Ali Emiri Osman 3 11: 718).

Ahi Paşa vakfı ile ilgili yine aynı tarihe ait olan (22 Mart 1757) bir başka belge daha bulunmaktadır. Bu kayıta ise üstteki belgede de adı geçen Osman Halife adlı şahsın vakfın mescidinde müezzinlik yaptığı ancak vefatından dolayı bu vazifenin boş kaldığı bildirilmektedir. Bu vazifeye vefat eden şahsın oğulları Mustafa ve Süleyman’ın tayin edildiği belirtilmektedir. Vakfiyede belirtildiği üzere bu kişilerin Osman Halife’nin oğulları olması üzerine bu karar alınmıştır. Zira belgenin üstünde yazan 23 Recep 1170 (13 Nisan 1757) tarihli gereğinin yapılması yönündeki görüş de hükmümüzü teyit etmektedir. (BCA, Ali Emiri Osman 3 11: 716).

Ele aldığımız konuyla ilgili bir başka kayıt ise 19 Recep 1172 (18 Mart 1759) tarihlidir. Sultan III. Mustafa (1757-1774) dönemine ait olan bu belgede Ahi Paşa vakfının nâzırlık işine bakan Ahmed Halife’nin bu görevi devretmek istediğinden bahsedilmektedir. Ancak belgede geçen “nısfı” yani yarısı tabiri ile nâzırlık ettiği yerlerin hepsinden vazgeçmediği sadece bunun yarısını es Seyyid Osman Halife’ye verdiği anlaşılmaktadır. Belgede her ne kadar bu kararın alınmasında neyin etken olduğu belirtilmese de Ahmed Halifenin işlerini biraz hafifletmek ve “erbabı istihkak” olarak vasıflandırdığı kişiyi de bir nevi ödüllendirmek için bu kararı alması muhtemeldir. Yazıdan 11 gün sonra aynı vesika üzerine düşülen başka bir notta ise talebin kabul edildiği anlaşılmaktadır. (BCA, Ali Emiri Mustafa 3 88: 6598).

Ahi Paşa külliyesi ile ilgili Zilkade 1215 (Mart 1801) tarihli bir kayıt daha bulunmaktadır. III. Selim devrine (1789-1807) tarihlenen vesikada Ahi Paşa zaviyesi vakıflarından karşılanan tabbahlık (aşçılık) vazifesinden bahsedilmektedir. Günlük bir akçe ve yıllık ikişer müd buğday ve arpa ile görevli olan Seyyid Abdurrahman adlı kişinin çocuksuz olarak ölmesi üzerine bu görevin Seyyid Salih adlı şahsa verilmesi anlatılmaktadır. Niçin bu kişinin tayin edildiği konusunda bir açıklama olmasa da bu makamı hak eden kişilerden olduğu ibaresi vakfın şartlarına haiz olması anlamına gelmektedir. Vesikanın üstüne düşülen 10 Muharrem 1216 (23 Mayıs 1801) tarihli “mucebince amel oluna” kaydı ise yazının tasdiki anlamına gelmektedir. (BCA, Ali Emiri Selim 3 111: 6752).

Ahi Paşa zaviyesiyle ilgili Osmanlı arşivinde bulunan son belge ise 3

Rebiulevvel 1272 (13 Kasım 1855) tarihini taşımaktadır. Tanzimat (1839) sonrası bir devre ait olup, Sultan Abdülmecid zamanına (1839-1861) denk gelen belgede Ahi Paşa zaviyesinin vakıflardan sorumlu bakanlık olan Evkafı Hümayun Nezareti'ne bağlandığı anlaşılmaktadır. Belgede 19 sene burada kâtiplik vazifesini yerine getiren İhsanullah adlı bir kişinin vefat ettiği ve yerine kendi neslinden Ali adlı oğlunun getirilmesi istendiği anlaşılmaktadır. Ali adlı zatın talebe ve 24 yaşında olup Tokat'ta ikamet ettiği bildirilerek bu vazifeye en uygun şahıs olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu konuda evkaf nâzırı vekilinin de onayı olduğu bildirilmektedir. Belgenin devamında ise bu konuda olumlu bir sonuç çıktığı anlaşılmaktadır. (BCA, Cevdet Evkaf 231: 11522).

Tablo 3- Ahi Paşa Külliyesine Yapılan Tayinler

Tayin edilen kişi	Tayin zamanı	Tayin yeri	Yerine geldiği
Mehmed	1677	Mütevellilik	?
Mehmed Emin	1701	Nazır ve kâtip	Veli
Hafız Mehmed	1720	Müezzin	Monla Mehmed
Ahmed Halife	1722	Müremmim	?
Mustafa ve Süleyman	1757	Mütevelli	Osman
Mustafa ve Süleyman	1757	Müezzin	Osman Halife
Seyyid Osman Halife	1759	Nâzır	Ahmed Halife
Seyyid Hafız Hasan	1798	Hammal guşt	Mehmed
Seyyid Salih	1801	Tabbah	Seyyid Abdurrahman
Ali	1855	Kâtip	İhsanullah

(BCA, İbnülemin Evkaf 12: 1421, BCA, İbnülemin Evkaf 31: 3634, BCA, İbnülemin Evkaf 56: 6187, BCA, İbnülemin Evkaf 44: 4947, BCA, Ali Emiri Osman 3 11: 718, BCA, Ali Emiri Osman 3 11: 716, BCA, Ali Emiri Mustafa 3 88: 6598, BCA, Ali Emiri Selim 3 111: 6752, BCA, Cevdet Evkaf 231: 11522, Demirci, 2007)

4-Ahi Paşa Külliyesine Yapılan Müdahaleler

Osmanlı arşiv kayıtlarında Ahi Paşa Külliyesindeki çalışanlarla alakalı yapılmış olan müdahalelere rastlanılmaktadır. Bu müdahalelerin ya vakfiyede görevli kişilerin lakaytlığı bahane edilerek yapıldığı ya da verilen vazifeye ehil olmadıkları için dile getirildiği anlaşılmaktadır. Müdahil olan kimselerin kendilerini haklı çıkarmak için bazı belgeler edindikleri ve burada çalışanların vakıf şartlarına uymadıkları yönünde görüş bildirdikleri de görülmektedir.

Ancak belgelerden müdahaleye maruz kalan kişinin bundan haberdar olması üzerine yapmış olduğu haklı müracaatlarının kabul gördüğü ve devletin bu yönde karar alarak mağduriyeti giderdiği ortaya çıkmaktadır.

18 Zilhicce 1113 (16 Mayıs 1702) tarihi taşıyan bende Veli tarafından gönderilen yazıda Ahi Paşa vakfının nâzırlık ve kâtiplik görevleri üstünde iken ve elinde beratı bulunduğu halde bu cihetlerin gasp edildiği belirtilmektedir. Ayrıca Veli, buradan alacağı parasının hazineye intikal ettiğini ve bunun da kendisine verilmesi gerektiğini söylemektedir. Mehmed isimli bir şahsın zulüm ile bu vazifeleri üzerine aldığı ve kendisinin mağdur edildiğini bildirmektedir. Vesikanın üstünde yer alan “Mucebince refinde tevcih olundu” ifadesinden ise talebin olumlu karşılandığı ve görevin kendisine iade edildiği anlaşılmaktadır. (BCA, İbnülemin Evkaf 31: 3549).

Ahi Paşa vakfına yapılan müdahalelerle ilgili bir başka kayıt ise 25 Recep 1122 (19 Eylül 1710) tarihlidir. Eddai Seyyid Süleyman imzalı mektupta Ahi Paşa vakfının imamlık görevinin yarısının 12 yıl önce Monla Mehmed adlı bir şahıstan Seyyid Ali ve kendisine geçtiği belirtilmektedir. Ancak kendisi ve diğer arkadaşı hakkında Hasan adlı bir kişi tarafından bu göreve layık değiller denilerek imamlığın ellerinden alınmak istendiğini söylemektedir. Kendilerinin beratı olduğu ve hiçbir kusurları bulunmadığını belirtilerek yine bu görevin iadesini istemektedir. Vesikanın üzerinde yazan “mucebince refinde sahibi evvel Seyyid Süleyman’a tevcih olundu” ibaresinden talebin yerine getirildiği ve müdahalenin engellendiği anlaşılmaktadır. (BCA, İbnülemin Evkaf 51: 5602). Üstteki belgeyle alakalı olarak yazılmış 13 Rebiulevvel 1135 (22 Aralık 1722) tarihli bir başka kayıt daha bulunmaktadır. Bende Ahmed Halife imzasıyla yazılan bu vesikada kendisinin Ahi Paşa vakfiyesine müremmim tayin edildiği halde vazifesini ele geçirmek isteyen Mehmed ve Salih adlı iki kişiden bahsedilmektedir. Bu iki şahsın her ne kadar ellerinde divani ve askeri beratlar olduğu belirtilse de bunların aslı olmadığı ve her iki şahsın müdahalelerinin önlenmesi gerektiği istenilmektedir. Belgenin üstünde “kayd u berat mucebince tevcih olundu” notundan talebinin olumlu karşılandığı anlaşılmaktadır. (BCA, Cevdet Evkaf 207: 10306). Konumuzu doğrular anlamda 18 Zilhicce 1175 (10 Temmuz 1762) tarihli bir kayıt bulunmaktadır. Bende kulları Monla Mehmed imzasıyla yazılmış yazıda kendisinin Ahi Paşa vakfında nâzırlık görevinin yarısı ve hamamcılık yaptığını ancak bu duruma kanunsuz olarak müdahale edilip zulme uğradığını belirtmektedir. Monla Mehmed bu vazifenin kendisine verildiğinin defterhanede yazılı olduğu ve ayrıca bu konuda beratı da bulunduğunu belirterek yardım istemektedir. Yine bu görevde almış olduğu maaşı da belirtmiş ve bunun üç akçe yevmiye yıllık altmışar kile buğday ve arpaya denk geldiğini söylemiştir. Belgenin üstünde yazan nota göre

gereceğinin yapılacağı ve bu konuda tashihi (düzeltmenin) gündeme geldiği anlaşılmaktadır. (BCA, Cevdet Evkaf, 198: 9895).

İncelediğimiz vakıf ile ilgili bir diğer belge ise 6 Muharrem 1184 (2 Mayıs 1770) tarihlidir. Bende Bilal adlı bir şahıs tarafından kaleme alınan yazıda kendisinin Ahi Paşa vakfında şeyhlik yapmakta olduğu sırada vakfın mütevellileri tarafından müdahaleye maruz kaldığını belirtilmektedir. Elinde beratı bulunmasına ve hiçbir kusur işlememesine rağmen bu müdahalenin yapıldığından yakınmakta ve yardım istemektedir. Vesikanın üstünde bulunan “Vechi meşruh olmağla meşihatı mezbur mezkûrun üzerinde mestûrdur.” ifadesinden hakkında olumlu bir karar çıkmıştır kanaatindeyiz. (BCA, Cevdet Evkaf, 3: 125).

Tablo 4- Ahi Paşa Külliyesine Yapılan Müdahaleler

Müdahale edilenler	Müdahale tarihi	Yaptığı vazife	Müdahiller
Veli	1702	Nazır ve katip	Mehmed
Seyyid Süleyman ve Ali	1710	İmam	Hasan
Ahmed Halife	1722	Müremmim	Mehmed ve Salih
Monla Mehmed	1762	Nâzır ve hamamcı	?
Bilal	1770	Şeyh	?

(BCA, İbnülemin Evkaf 31: 3549, BCA, İbnülemin Evkaf 51: 5602, BCA, Cevdet Evkaf 207: 10306, BCA, Cevdet Evkaf, 198: 9895, BCA, Cevdet Evkaf, 3: 125)

5-Ahi Paşa Külliyesiyle İlgili Şeriye Sicillerinde Bahsedilen Konular

Tokat Ahi Paşa külliyesiyle alakalı olarak Tokat şeriye sicil defterlerinde bazı kayıtlara rastlanmaktadır. Burada Ahi Paşa külliyesinin mütevellisi ve çalışanlarından bahsedilmektedir. Nitekim ilgili 24 Zilkade 1212 (9 Mayıs 1798) tarihli bir sicilde Ahi Paşa vakfında görevli olan Mehmed adlı şahsın vefatı üzerine yaşanan gelişmelerden bahsedilmektedir. Burada “hammal guş” yani et hamalı olarak vazife gören şahsın çocuksuz olarak öldüğü ve yerine Seyyid Hafız Hasan adlı bir kişinin tayininin uygun görüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca bu kişinin “erbabı istihkaktan” olduğu söylenilmiş ve eline “beratı şerif” verilmesi kararlaştırılmıştır. Kayıtta bu görevin yarım akçe yevmiesi olduğu ve yıllık bir müd buğday istihkakı bulunduğu zikredilmektedir. Yine vefat eden Mehmed’in Çelebizade Mehmed Çavuş vakfının tevliyeti ile Hatuniye Camiinde Şem-i asel (bal mumu) vakfının yarısında hissedar olduğu belirtilerek yerine tayin edilen

Hafız Hasan'ın bu görevleri de deruhte etmesi talep edilmektedir. (Demirci, 2007). Bu kayıttan bir kişinin aynı anda üç vakıfta görev yapmasında bir sakınca görülmediği ve vefat eden bir kişinin yerine yapılan tayinde bu hakkın gözetildiği anlaşılmaktadır.

Mevzumuzla alakalı olarak 23 Cemaziyel ahir 1244 (1 Aralık 1828) tarihli bir müraselede Ahi Paşa ve Ahi Evran vakıflarının mütevellileri olan Mustafa Ağa ve yeğeni Ali Bey'in Seyyid Salih Efendi'ye olan borçlarından bahsedilmektedir. Bu borcun toplamda 18.900 kuruş ettiği ve adı geçen şahısların borçlarını kabul ettikleri belirtilmektedir. Bu konu hakkında gereğinin yapılması ve borcun ödenmesi kararı alınmıştır. (Ekici, 2010). Bu kayıttan Ahi Paşa ve Ahi Evran vakıflarında Ahi Paşa neslinden mütevelliler tayin edildiği ve bu iki vakfın kardeş vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Zaten her iki vakfın başında bulunan ahi tabiri de hükmümüzü teyit etmektedir. (BCA, Cevdet Evkaf, 39:1914).

5 Muharrem 1328 (17 Ocak 1910) tarihli bir kayıttan ise Cemaleddin Mahallesi'nden Ahi Paşazade İbrahim oğlu Hacı Ahmed Ağa'nın ismi geçmektedir. Burada İbrahim kızı Hamide'nin erkek kardeşi Mustafa'ya hakkı olduğu vakıf hisseleri ile ilgili vekalet verdiği ve buna Ahmed Ağa'nın şahit olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu kayıttan XX. yüzyıl başında Ahi Paşa evladının güvenilir şahıs olarak mahkemeye çağırıldığı ve tanıklığına itibar edildiği sonucuna ulaşılmaktadır. (Bilirli, 2006).

Sonuç

Bu çalışmada Ahi Paşa külliyesi vakfiyesi ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivindeki kayıtlar esas alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Burada külliye ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Aslı Arapça olan vakfiyesine göre Ahi Paşa külliyesi Hicri 765 Miladi 1364 yılında Tokat şehri içinde Hoca Cemaleddin Mahallesi olarak anılan yerde kurulmuştur. Vakfın kurucusu Mehmed Muhiddin adlı bir kişidir. İsmi başında bulunan ahi ibaresinden kendisinin bir esnaf kuruluşu olan Ahilik teşkilatına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Paşa tabiri ise askeri bir mesleğe işaret etmektedir. Ancak Mehmed Muhiddin'in asker olduğuna dair bir kayda rastlanılmamıştır. Vakfiyede Ahi Paşanın evliya zümresinden olduğu ve sırf Allah rızası için böyle bir yola giriştiği belirtilmektedir.

Ahi Paşa külliyesi ilk zamanlar bünyesinde zaviye, mescit, hamam, türbe ve menzil (konak) barındıran bir yerken zamanla bu binaların sayısında azalma gözlemlenmiştir. Külliyyede buranın idaresinden sorumlu mütevellinin yanında şeyh, tabbâh, nâzır, câbi, imam, müezzin, ferrâş, nakîb, işkembe hamalı, türbehân, su yolu tamircisi, marangoz ve yapı ustası da görev almıştır. Ancak zaman içerisinde bu vazifelilerin sayısında az da olsa azalma

görülmüştür. Külliye'nin giderleri ve burada çalışan kişilerin maaşlarının ödenmesi için birtakım yerler vakfedilmiştir. Bu yerlerin hepsinin Tokat ve ilçelerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Vakfa gelir getiren mülkler arasında hamam ve arsaların kirası bulunmakla birlikte bazı köylerden elde edilen hasılat da mevcuttur. Vakfiyede vakıf şartlarının asla değiştirilemeyeceği ve vakfa el konulamayacağı belirtilmiştir.

Ahi Paşa külliyesi hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivinde birçok belge mevcuttur. Bunların genellikle buraya yapılan tayin ve müdahalelerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Belgelerde vakfın şartlarına uymayan kişilerin görevden uzaklaştırılmaları ve buraya yapılan usulsüz müdahalelerin önlenmesi gibi kararlar alınmıştır. Kayıtlarda bazı sebeplerden dolayı görevini yerine getiremeyen kişilerin yerlerine ehil olan başka bir şahsı getirmek istedikleri görülmektedir. Yine vefat nedeniyle boşalan münhal kadrolara yeni kişilerin tayin edilmesi de istekler arasındadır. Ayrıca haklarında olumsuz bilgiler verilen kişilerin görevlerine iade edilmek için yapmış olduğu müracaatlar da mevcuttur. XIX. yüzyılda ise Ahi Paşa vakfı Evkafı Hümayun Nezaretine bağlanmıştır. Ahi Paşa külliyesiyle ilgili şeriye sicillerinde de bilgiler bulunmaktadır. Burada tayin, şahitlik ve borç tahsili gibi konular mevcuttur. Bu kayıtlardan Ahi Paşa ile yine Tokat'ta bulunan Ahi Evran külliyelerinin kardeş vakıflar olduğu anlaşılmaktadır.

Ahi Paşa vakfiyesinin uğrak bir yer olduğu ve bulunduğu devir itibarıyla önemli bir külliye işlevini gördüğü anlaşılmaktadır. Zira külliyyede çalışanların çokluğu ve buraya aktarılan gelirler hükmümüzü doğrulamaktadır. Ayrıca külliyyedeki binaların fazlalığı da göz önüne getirilirse bu konu daha fazla açıklık kazanır. Yaklaşık yedi asra yaklaşan bir süre içerisinde hizmet vermeye devam eden Ahi Paşa külliyesinden günümüze sadece mescit ve hamam kalmıştır. Her ne kadar mescit bir ibadetgâh olarak hizmet vermeye devam etse de hamam metruk bir vaziyettedir.

Kaynaklar

1-Arşivler ve Vakfiyeler

BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Mustafa 3* [AE. SMST. III]. No. 88, Gömlek No. 6598.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Osman 3* [AE. SOSM. III]. No. 11, Gömlek No. 718; No. 11, Gömlek No. 716.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Selim 3* [AE. SSLM. III]. No. 111, Gömlek No. 6752.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf* [C. EV]. No. 3, Gömlek No. 125; No.

231, Gömlek No. 11522; No. 39, Gömlek No. 1914; No. 198, Gömlek No. 9895; No. 207, Gömlek No. 10306.

BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Evkaf* [İE. EV]. No. 12, Gömlek No. 1421; No. 31, Gömlek No. 3634; No. 31, Gömlek No. 3549; No. 51, Gömlek No. 5602; No. 56, Gömlek No. 6187; No. 44, Gömlek No. 4947.

Ahi Paşa namı ile maruf Mehmed Muhiddinin 765 tarihli vakfiyesi, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Yazmalar, 611/79, 93.

Ahi Paşa Mehmed Muhiddin vakfiyesi, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Yazmalar, 1766/79, 333.

2-Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akgündüz, A. (2000). *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Âşık Paşazâde Derviş Ahmed Aşiki (2008). *Âşık Paşazâde Tarihi*. (C. Çiftçi, Haz.). İstanbul: Mostar Yayınları.

Aykaç, M. (2021). *Tokat Ahi Paşa Külliyesi ve XIX. Yüzyılda Ekonomik Yapısı*, Turkish Studies- Comparative Religious Studies, 16(3), 323-335.

Bilirli, T. (2006). *III Numaralı Tokat şer'ıye sicili'nin transkripsiyonlu metni ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Şahîhi'l-Buhârî Muhtasar-ı Tecrid-i Şarih* (2003). (A. F. Kocaer. Çev.). Konya: Hüner Yayınları.

Çobanoğlu, A. V. (2002). Külliye. *Türkiye Diyanet vakfi Ansiklopedisi* (C.26, ss.542-544).

Demirci, A. (2007). *3 Numaralı Tokat şer'ıye sicili'nin transkripsiyonlu metni ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat.

Ekici, O. (2010). *33 Numaralı Tokat şer'ıye sicili'nin transkripsiyonlu metni ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat.

Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Şemseddin Sami (2015), *Kâmûs-ı Türkî*. (N. Metin Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Şimşirgil, A. (2003). XIV.-XVI. Yüzyıllarda Tokat Cami ve Mescidleri. Tarih İncelemeleri Dergisi, 18 (1), 87-104.

Yıldırım, Ö. *1797-1798 Yıllarına ait Tokat şeriye sicilinde yer alan belgelerin sosyal ve ekonomik yönden tahlili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/kulturenvanteri/ahi-pasa-mescidi-ve-kabri>